

Percepce vietnamské češtiny¹

ONDŘEJ SLÓWIK, MARKÉTA TŮMOVÁ

Abstrakt: Naše práce se zaměřuje na problematiku výslovnosti vietnamské češtiny. V teoretické části shrnuje povahu potíží, jež vietnamští mluvčí zažívají při osvojování české výslovnosti na segmentální i suprasegmentální úrovni. V rámci této části se snažíme o nalezení původu těchto problémů ve struktuře vietnamštiny jako jejich mateřského jazyka. Analytická část článku je rozdělena do dvou oddílů, z nichž první je věnován percepčnímu srovnání vietnamských mluvčích češtiny s mluvčími rodilými, a následně i s americkými, německými a ruskými mluvčími. V druhém oddíle jsme se zabývali percepční analýzou vybraných českých slov a slovních spojení získaných z nahrávek vietnamských mluvčích.

Srovnání jednotlivých přízvuků pomocí percepčního testu zadaného skupině českých (převážně vysokoškolsky vzdělaných) respondentů neprokázalo, že by vietnamský přízvuk v češtině byl více stigmatizující než jiné cizinecké přízvuky. V převážné většině binárních otázek se ukázalo, že vietnamský přízvuk byl přijímán pozitivněji než přízvuky srovnávací.

Percepční analýza vybraných slov do značné míry potvrdila tendence představené v teoretické části práce. Problémy vietnamské výslovnosti češtiny pramení převážně ze skutečnosti, že vietnamština je jazyk tónový, převážně monosylabický a neexistují v něm souhláskové spřežky. Vietnamští mluvčí proto často přenášejí vietnamské tóny i do češtiny, mají tendenci dělit výslovnost českých slov podle slabičných hranic a obvykle také redukuje souhláskové spřežky na jedinou souhlásku.

Pro potvrzení a zpřesnění výsledků je třeba dalšího výzkumu se zapojením více proměnných, například obrazového materiálu při identifikaci mluvčích, na druhé straně by bylo třeba diverzifikovat české respondenty percepčních testů, aby reprezentovali širší vzorek populace.

Klíčová slova: vietnamská čeština, čeština pro cizince, vietnamský přízvuk, výslovnost

Abstract: Our work focuses on the issue of Vietnamese Czech pronunciation. The theoretical section summarizes the hardships that the Vietnamese speakers face in the process of Czech pronunciation acquisition on the segmental as well as suprasegmental level. We attempt to localize the cause of these problems in the structure of the Vietnamese language, their mother tongue. The analytical section of the article is divided into two subsections, the first of which is devoted to the perceptual comparison of the Vietnamese speakers of Czech with Czech native speakers and also American, German and Russian speakers. The second subsection focuses on the perceptual analysis of selected Czech words and phrases gathered from the recordings of Vietnamese speakers.

The comparison of the accents by means of a perception test presented to a group of Czech (mostly university-educated) respondents failed to show any indication suggesting that the Vietnamese accent in Czech is more stigmatized than other foreign accents. The

1 Autoři článku by chtěli poděkovat grantovému oddělení FF UK za poskytnutí vnitřního grantu a také grantu VVZ-p10 za poskytnutí zvukového materiálu.

majority of the binary questions used in the test indicated that the Vietnamese accent was perceived more positively than the other accents.

Perceptual analysis of selected Czech words confirmed to a great extent the tendencies introduced in the theoretical section of the study. The problems of the Vietnamese speakers with Czech pronunciation result from the fact that Vietnamese is a tonal, largely monosyllabic language with absence of consonant clusters. Vietnamese speakers therefore often transfer Vietnamese tones into their Czech, they tend to divide Czech words according to their syllabic boundaries and also usually reduce consonant clusters to a single consonant.

For confirmation and clarification of the results, additional research is necessary that would introduce more variables, such as visual images, to the identification process. On the other hand, it would also be desirable to diversify the Czech respondents to the perceptual tests to represent a broader sample of the population.

Key words: Vietnamese Czech, Czech for foreigners, Vietnamese accent, pronunciation

1. Úvod

Vietnamská menšina je dle dat českého statistického úřadu třetí nejpočetnější menšinou v ČR s celkem 57 958 příslušníky k 31. říjnu 2016 (trvalé a přechodné pobyty).² V otázce integrace vietnamské komunity do českého prostředí, její nezávislosti na zprostředkovatelích a schopnosti uplatnit se v české společnosti hraje znalost jazyka zásadní roli.

Problematicke vietnamské češtiny už byla v minulosti určitá pozornost věnována (Vasiljev 2006; Komers-Slezáková 2010; Kocourek-Pechová 2010), my však inovativnost své práce vidíme ve snaze pokusit se vztáhnout určité rekurentní problémy výslovnosti vietnamské češtiny k příčinám pramenícím z charakteristiky rodného jazyka studentů. Doufáme, že počáteční stručný popis struktury vietnamštiny pomůže čtenářům porozumět, jak jsme dospěli k prezentovaným závěrům. Článek vznikl na základě empirického výzkumu, v jehož první části jsme zjišťovali, jak rodilí mluvčí češtiny vnímají mluvčí vietnamské češtiny ve srovnání s jinými nerodilými mluvčími, a ve druhé části pak to, jak čeští rodilí mluvčí hodnotí určité konkrétní problémy vietnamské výslovnosti v češtině. Výzkum byl podpořen vnitřním grantem FF UK.

2. Obecné informace k charakteristice vietnamské menšiny v ČR

Dříve než přistoupíme k popisu samotného experimentu, je třeba poskytnout obecné informace týkající se následujících tematických okruhů: a) charakteristika vietnamských mluvčích na území ČR; b) rodný jazyk těchto mluvčích; c) interference vietnamštiny při osvojování češtiny.

2 Statistiky MVČR – cizinci s povoleným pobytem (<<http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx>>, přístup 5. 12. 2016).

2.1 Vietnamci v ČR

Přestože jednotliví vietnamští studenti přijížděli za studiem do Československa už od konce 40. let minulého století, Brouček (2003) uvádí, že za počátek vietnamské migrace do naší vlasti můžeme považovat rok 1956, kdy bylo do dětského domova v Chrastavě u Liberce umístěno sto vietnamských dětí. Většina se poměrně záhy vrátila do Vietnamu, ale několika jedincům bylo dovoleno studovat v Československu na univerzitě. Zásadním mezníkem vietnamské migrace do ČSSR byl rok 1973, kdy zde byla uvítána vietnamská delegace, jež přijela za účelem dojednání přijetí deseti až dvanácti tisíc vietnamských studentů a učňů.

Na počátku 80. let do ČSSR přijelo velké množství vietnamských dělníků přímo za účelem vykonávání nekvalifikované práce v továrnách, což vedlo ke kvalitativní jazykové diferenciaci komunity. V předchozích obdobích bylo hlavním cílem vzdělávání, a tak byl na studium češtiny kladen větší důraz, kdežto pro potřeby těchto dělníků nebyla znalost místního jazyka tak podstatná.

Do roku 1989 byla vietnamská migrace centralizovaná, řízená státem a zahrnovala výhradně studenty, učně a pracovní sílu do továren.³ Migrantům se podle pracovního či studijního zařazení dostávalo bezplatného jazykového vzdělání v řádu několika měsíců až let. V současné době má naprostá většina Vietnamců veřejně se angažujících v otázkách vietnamské komunity navíc zkušenosti se životem v ČSSR a z těchto lidí se též rekrutují tlumočníci zajišťující styk s úřady a veřejnou sférou pro Vietnamce, kteří češtinu neovládají. Výjimku tvoří dorůstající druhá generace Vietnamců, kteří se na našem území již narodili a jejichž jazyková kompetence v češtině je plně na úrovni rodilého mluvčího.⁴

Po roce 1989 postupně přišlo do ČR z Vietnamu několik vln ekonomických migrantů. Současní provozovatelé večerek, nehtových studií či vlasových salonů a drobní trhovci k nám z velké části dorazili s těmito vlnami. Ze skupiny ekonomických migrantů pochází také většina námi nahrávaných subjektů.

Na tomto místě je nutné zmínit silnou migrační vlnu z let 2006–2007, kdy se do ČR dostaly tisíce nekvalifikovaných vietnamských dělníků. Příliv začal jako reakce na poptávku českých firem po nekvalifikované pracovní síle, avšak kapacity se záhy naplnily, a příliv migrantů dále pokračoval. Mnozí

3 Pro podrobnější informace ohledně vietnamské migrace do ČSSR lze nahlédnout do práce Aleny K. Alamgir (2014).

4 Příslušníci této generace sami sebe často nazývají „banánovými dětmi“, čímž poukazují na skutečnost, že jsou Asiaty pouze na povrchu, ovšem jejich mentalita je česká (viz film Martina Ryšavého *Banánové děti*).

z těch, kteří přijeli, nemohli nalézt práci a potýkali se se zásadními existenčními problémy.

Znalost češtiny u příslušníků těchto posledních vln je v porovnání s Vietnamci, kteří sem přijeli dříve, na o poznání horší úrovni, neboť se jim dostalo málo institucionálního vzdělání (nejen v ČR, ale i v samotném Vietnamu) a sami tito lidé mají často existenční starosti, které jim neumožňují věnovat čas studiu češtiny, navíc placenému. V současné době se však situace zlepšuje vzhledem k financování jazykového vzdělávání migrantů ze strany ministerstva školství a EU.

2.2 Vietnamský jazyk

Brouček (2003) též zmiňuje zásadní skutečnost, že většina vietnamských mluvčích na našem území pochází ze severního Vietnamu, přesněji řečeno z rurálních a maloměstských oblastí v okolí delty Rudé řeky. V těchto oblastech je jako vyučovací jazyk primárního a sekundárního školství prosazován hanojský dialekt. Přestože se mnozí Vietnamci žijící na našem území mohou od tohoto dialektu více či méně odchylovat, hodí se hanojský dialekt jako referenční ostatně i proto, že je velmi dobře popsán.

Hanojský dialekt (respektive dialekt hanojských médií) je v současné době považován za standardní vietnamštinu, ačkoliv tento trend plně převládl až po roce 1976, kdy došlo k opětovnému sjednocení Vietnamu. Na rozdíl od nedávné minulosti jsou v sice regionálních médiích tolerovány místní dialekty, ovšem obecně rozšířené povědomí mezi lidmi stále vnímá hanojskou vietnamštinu jako oficiální jazyk s vyšší společenskou prestiží (a to i na jihu Vietnamu).

I z lingvistického hlediska však existuje několik důvodů pro tuto volbu: a) latinizované písmo diakriticky zachycuje inventář šesti tónů, které jsou v hanojském dialektu skutečně realizovány, kdežto v mnoha jiných oblastech se realizuje pouze 4 až 5 tónů; b) tonální vokály a finální konsonanty hanojského dialektu rovněž nejlépe korespondují s latinizovaným zápisem, zatímco ve značné části ostatních dialektů dochází k redukci či splynutí finálních konsonantů nebo ke změně kvality vokálů; c) vzhledem ke skutečnosti, že se hanojský dialekt považuje za oficiální standard již bezmála čtyřicet let, stal se jazykem vzdělaných vrstev, médií i hlavním prostředkem vzdělávání cizinců. V Saigonu lze studovat jihovietnamský dialekt jako cizí jazyk, avšak nerodilí mluvčí hovořící tímto způsobem jsou na severu vystavováni kulturní stigmatizaci.

V neprospěch hanojské vietnamštiny jako standardu hovoří frekventovaná souhlásková homofonie – grafémy *d*, *r*, *gi* se vyslovují jako [z], *tr*, *ch* jako [tɕ].

2.2.1 Konsonanty

V této kapitole jsou představeny iniciální a finální konsonanty severního dialektu vietnamštiny.

Iniciály

	labiály	labio- dentály	dentály	alveoláry	palatály	veláry	glotály
explozivy	b p		t t ^h	d'		k	ʔ
nazály	m		n		ɲ	ŋ	
frikativy		v f		z s		ɣ x	h
afrikáty					tc		
aproximanty	w				j		
laterály			l				

Tab. 1 - Iniciální konsonanty hanojského dialektu (Kirby 2011)

Explozivy /b/, /d'/ jsou preglotalizované, glottis se často otvírá až po otevření ústní dutiny, což vede k implozi.

Exploziva /p/ se v iniciální pozici ve vietnamštině vyskytuje pouze v slovních výpůjčkách, ale i zde často dochází ke konverzi k /b/.

Dentální a alveolární artikulace kolísá, Kirby (2011) upřednostňuje toto dělení, vietnamské zdroje přesouvají dentály k alveolárám (Đoàn 1977).

K frikativě /ɣ/ se může alofonicky vyskytovat exploziva /g/.

Kirby (2011) hovoří o aproximantech /w/, /j/, kdežto vietnamská literatura upřednostňuje klasifikaci pretonálních polosamohlásek /u/, /i/ (Đoàn 1977).

Finály

	labiály	labio- dentály	dentály	alveoláry	palatály	veláry	glotály
explozivy	p'		t'		t'	k'	
nazály	m			n	ɲ	ŋ	
aproximanty	w				j		

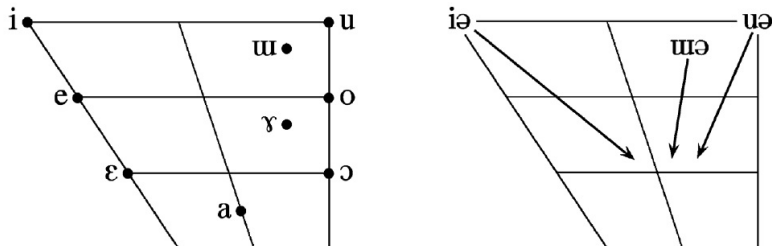
Tab. 2 - Finální konsonanty hanojského dialektu (Kirby 2011)

U finálních exploziv nedochází k explozi.

Finální aproximanty také bývají ve vietnamské literatuře klasifikovány jako polosamohlásky.

2.2.2 Vokály

Vietnamština má široký registr samohlásek, je zde přítomen fonematický kontrast mezi otevřenými /ɛ/, /ɔ/ (v písmu značenými e a o) a zavřenými /e/, /o/ (značenými ê a ô). Dále rozlišuje mezi nezaokrouhleným /u/ a zaokrouhleným /u/. Samohláska označovaná Kirbym (2011) jako /a/ bývá ve vietnamské literatuře zapisována jako /a/ (Đoàn 1977). Délka samohlásek je na rozdíl od češtiny distinktivní jen částečně mezi /a/, /ɛ/ a /â/, /ɛ̃/.

Obr. 1 – Samohlásky hanojského dialektu (Kirby 2011)

2.2.3 Tóny

Vietnamština je jazyk obsahující lexikální tón, průběh F0 v lexémech mění jejich význam. Standardní dialekt vietnamštiny rozlišuje 6 tónů.

označení	název	charakteristika	kontura	diakritika
A1	<i>ngang</i>	vyšší, rovný	33	a
A2	<i>huyền</i>	klesavý, dyšný	21	à
B1	<i>sắc</i>	stoupavý, napjatý	35	á
B2	<i>nặng</i>	klesavý, glotalizovaný	31?	ạ
C1	<i>ngã</i>	klesavě-stoupavý, glot.	3?5	ã
C2	<i>hỏi</i>	klesavě-stoupavý	313	ả

Tab. 3 – Výchet tónů hanojského dialektu (Brunelle 2009)

2.2.4 Suprasegmentální rovina

Ve vietnamštině se nevyskytují slabikotvorné konsonanty, slabičné jádro je vždy vokalicke. Struktura slabik je jasná a jednoduchá. Existují pouze čtyři typy: V, CV, VC, CVC (V = vokál, C = konsonant). V moderní vietnamštině neexistují souhláskové shluky.

Na první pohled se zdá, že vietnamština je monosylabická, neboť ortograficky se zapisuje každá slabika zvlášť. V proudu řeči je dělení na slabiky patrné a představuje charakteristickou „sekanost“⁵ (Singer 2012) vietnamského mluveného projevu interferující do vietnamské češtiny. Je však nutné podotknout, že existuje velké množství dvoj- i trojslabičných lexémů, přičemž se vedou spory o způsob analýzy a segmentace těchto jednotek. Z našeho hlediska je nejdůležitější, že tyto komplexní jednotky nesou přízvuk zpravidla na poslední slabice, a tato skutečnost může mít za následek posun slovního přízvuku ve vietnamské češtině.

Brunelle (Brunelle-Ha-Grice 2012) uvádí, že větná intonace (emfatická i gramatická) ustupuje intonaci lexikální. Vietnamština supluje emfatické (radost, vztek, ironie) i gramatické (otázka, imperativ) funkce přidáváním různých částic nejčastěji na konec věty. Vyjádření vzteku či pohrdání může být manifestováno zvolením jiné alternativní dvojice osobních zájmen.

2.2.5 Písmo

Moderní vietnamština má stejně jako čeština fonografické hláskové písmo. Oproti minulosti, kdy bylo pro vietnamštinu užíváno znakového písma, s sebou fonografický systém přináší i některé nevýhody: zápisem nelze rozlišit významy ve vietnamštině velice častých homonym, což u znakového písma možné bylo. Základy latinizovaného písma ve Vietnamu položili jezuité, z nichž nejznámější byl francouzský polyglot Alexandre de Rhodes, jenž v roce 1651 publikoval vietnamsko-portugalsko-latinský slovník *Dictionarium annamiticum lusitanum et latinum* (Slavická 2008). Svízel latinizovaného přepisu vietnamštiny tkví v tom, že jezuité promítali do přepisu ortografické návyky ze svých rodných jazyků. Vietnamština navíc za tu dobu doznala fonologických změn, které již v latinizovaném zápisu postiženy nejsou.

Při pohledu na vietnamský text zaujme velké množství diakritiky, z něhož většina označuje tóny (viz 2.2.3). Mezi souhláskami se vyskytuje symbol *đ* pro /d/, kdežto grafém *d* se ve standardním dialektu vyslovuje jako /z/. Se samohláskami se používá stříška, jež v případech *ê* a *ô* označuje zavřenost vokálu, v případě *â* označuje zkrácený vokál /s/. Zkrácený vokál /ã/ se zapisuje symbolem *ã*. Dva nezaokrouhlené vokály /ɤ/ a /u/ se zapisují pomocí *ơ* a *ư*.

2.3 Problémy vietnamské češtiny

V této sekci se budeme věnovat problémovým jevům při osvojování české výslovnosti vietnamskými mluvčími.

2.3.1 Konsonanty

V moderní vietnamštině v iniciální pozici přirozeně došlo ke ztrátě znělostního kontrastu u bilabiálních exploziv vedoucí k vymizení /p/. Proto u vietnamských studentů češtiny často dochází k záměně /p/ a /b/, jež se velmi těžko odbourává, patrně i z důvodu asimilace znělosti v češtině, kdy studenta mate, že někdy je záměna ve výslovnosti v pořádku, jindy je za ni napomínán. V některých výpůjčkách (viz 2.2.1) můžeme na iniciálu /p/ ve vietnamštině narazit, ovšem i v těchto slovech mohou mnozí mluvčí vyslovovat hlásku zněle, a proto se v češtině můžeme setkat s výslovností jako *bárek* či *babír* namísto *párek* a *papír*.

Grafém *c* se ve vietnamštině vyslovuje jako [k], což vede k výslovnosti *něko* místo *něco*. Na druhé straně vyslovení českého [tʃ] je pro Vietnamce velice obtížné, z čehož pak pramení zjednodušená výslovnost *sitron* a *sená* místo slov *citron* a *cena*. Stejným způsobem může docházet ke zjednodušení výslovnosti českého *d'* na *j* ve slovech jako *dít*, *děs*, *das*, tedy *jít*, *jez*, *jas*. Problematikou rozlišování *c* a *s* se ve svém článku zabývá též Vasiljev (2006).

Ve standardní vietnamštině se foném /z/ může zapsat jako *d*, *r*, nebo *gi*, přičemž grafém *z* v inventáři chybí. V jižním a středním dialektu se *d* a *gi* může vyslovovat jako [j] a *r* se vyslovuje podobně jako v češtině. Většina vietnamských začátečníků mívá potíže při rozlišování minimálních párů typu *ráda* x *záda*. Mluvčí severního dialektu budou pravděpodobně obojí vyslovovat jako *záda*, mluvčí jižního dialektu mívají tendenci k výslovnosti *jáda*.

K interferencím dochází také u české spřežky *ch*, neboť ve standardním vietnamském dialektu se tato spřežka vyslovuje jako /te/ tedy obdoba českého č. Foném /x/ sice vietnamština obsahuje, ale zapisuje jej spřežkou *kh*. Ve vietnamštině se vyskytuje též spřežka *tr* vyslovovaná ve standardním dialektu taktéž jako /te/. Tyto faktory mohou vést k výslovnosti slov *tráva*, *trouba*, *chata* nebo *chemie* jako *čáva*, *čouba*, *čata* a *čemie*.

2.3.2 Vokály

Vietnamští studenti nemívají problémy s kvalitou samohlásek, neboť český vokální systém je proti vietnamskému znatelně chudší. Situace se komplikuje při rozlišování kvantity, vietnamština totiž rozlišuje vokalickou délku pouze okrajově. Vietnamci si navíc neracionalizují rozdíl mezi těmito samohláskami jako rozdíl v délce, /ɪ/ a /i:/ jsou pro ně dva různé vokály, nikoliv různé dlouhá varianta téhož. Kvůli výše zmíněné skutečnosti dochází k splývání rozdílů výslovnosti slov typu *být* a *byt*. Stejný jev, na který jsme opakovaně narazili při pedagogické praxi, je zaznamenán též ve vietnamské angličtině, jak ilustruje Cunningham (2009) na neschopnosti mnoha vietnamských studentů angličtiny diferencovat mezi páry typu *sheep* a *ship*.

2.3.3 Tóny

Diakritická značka české délky ve vietnamštině označuje tón B1 (*sáč*) se stoupavou intonací, což často vede k tomu, že vietnamští studenti mají tendenci na českých dlouhých vokálech stoupat hlasem (tendence ještě sílí ve slabikách uzavřených explozívou nebo frikativou). Oproti tomu slabiky bez diakritiky nesou vysoký rovný tón A1 (*ngang*). Kupříkladu slovo *máma* je tak často začínajícími studenty vyslovováno se stoupavou intonací na prvním segmentu, přičemž na druhém segmentu F0 zůstane vysoko a neklesne, jak by bylo typické pro přirozenou českou výslovnost.

Nejproblematičtější tonální interference do vietnamské češtiny je na dlouhých slabikách uzavřených explozívou nebo frikativou (*brát*, *mráz*). Ve vietnamštině mohou být slabiky uzavřeny (kromě nazál, které se však svou sonoritou často přibližují vokalickému jádru) pouze explozivami /p^h/; /t^h/; /t̃^h/; /k^h/. Tyto slabiky mohou nést pouze tóny B1 (*sáč*) se stoupavým průběhem a B2 (*nǎng*) s prudce klesavým průběhem doprovázeným glotalizací. Tento jev interferuje do vietnamské češtiny tím způsobem, že slabiky jako *zkrat*, *mrak* jsou vyslovovány s ostře stoupavou intonací. Ještě více se tato tendence projevuje u dlouhých slabik typu *krát*, *rád*, kde tuto interferenci podporuje shodné diakritické označení české délky a vietnamského stoupavého tónu. Zde se otevírá pole pro výzkum, jak se liší hodnoty F0 mezi dlouhými slabikami typu *hrát* a krátkými slabikami typu *hrad*. Ve vietnamštině neexistují slabiky uzavřené frikativou, ovšem při vyslovování těchto slabik v češtině je situace analogická ke slabikám uzavřeným explozívou.

2.3.4 Slabika

České souhláskové skupiny způsobují vietnamským mluvčím značné potíže. Slova bez samohlásek jsou pak pro Vietnamce zpočátku téměř nevyslovitelná. Ve výsledné realizaci je často patrná snaha o redukci (/vl/ namísto /vkl/) či vokalizaci (/velk/), eventuálně dochází k metatezi, tj. přeskupení hlásek ve slabice (/vkl/). Slabičné kody ve vietnamštině jsou velmi málo významově zatíženy, přičemž ve slabice je nejdůležitější vokalické jádro nesoucí tón a poté prętura. Role kody při rozpoznávání významu je tedy nejnižší. Vietnamští mluvčí mají proto tendenci konce slabik v češtině zjednodušovat, nebo rovnou vypouštět. Singer (2012) hovoří o stejné tendenci ke zjednodušování i ve vietnamské angličtině. Výslovnost lexémů *měsíc*, *tisíc* může být realizována jako *měsít*, *tisít*, nebo i *měsí*, *tisí*. V komplexnějších slovech jako například *vlastnost* dochází ke zjednodušení na *vlasnos*, *vlatnot*, či dokonce *vlando*. Analogický problém lze nalézt ve vietnamské angličtině při vypouštění koncové souhlásky ve slově *is* (Cunningham 2009).

2.3.5 Slovní přízvuk

Vietnamští studenti češtiny si často stěžují na rychlé tempo českých mluvčích, mají problémy s rozeznáváním hranic slov a mají tendenci rozdělovat delší (víceslabičná) slova na samostatné takty. Někdy lze pozorovat tendenci dělit slova na jednotlivé slabiky (*ci-te-ron, pro-dej-na*).

„Slovní přízvuk v češtině je pevný a váže se na první slabiku slova. Z toho plyne, že není fonologicky funkční a není ho možno využít pro rozlišení slovních významů. [...] Slovní přízvuk je charakterizován jako zvuková prominence určité slabiky vzhledem k slabikám sousedním. Čeština standardně umísťuje přízvuk na první slabice přízvučného celku. Zřetelné prodloužení samohlásky jako signál přízvuku není v češtině přijatelné, protože rozdíl dlouhých a krátkých samohlásek je fonologicky funkční.“ (Palková 1997) Ve standardní výslovnosti češtiny se samohlásky neredukují. Mnozí vietnamští mluvčí však mají sklony k redukci samohlásek a umísťování přízvuku dovnitř či na konec slova. Vietnamština se často charakterizuje jako monosylabický jazyk, což ale není zcela přesné, protože, ač se jednotlivé slabiky píší odděleně, velké množství slabik lze použít pouze v kombinaci. U víceslabičných lexémů je slovní přízvuk většinou umístěn na poslední slabice (Đoàn 1977; Cao 2010), což může být příčinou nesprávného umísťování českého slovního přízvuku vietnamskými mluvčími.

2.3.6 Intonace

Intonace v češtině modifikuje význam či komunikační funkci sdělení. Ve vietnamštině má intonace funkci sémantickou. Vzhledem k tónovému charakteru vietnamského jazyka je funkční užití větné intonace ve vietnamštině značně omezeno. Vietnamští mluvčí proto mívají problémy s odlišením intonace české otázky a věty oznamovací, a to jak při percepci, tak při produkci. Vietnamští mluvčí češtiny mají proto často problémy rozlišit žádost od imperativu (*Pomůžes mi? – Pomůžes mi!*), což může vést k negativní reakci ze strany posluchače.

V češtině se intonací dá vyjádřit subjektivní postoj mluvčího nebo jeho emocionální naladění. Ve vietnamštině musí intonační průběh promluvy do značné míry zůstat zachován, aby nedošlo k narušení smyslu. I Vietnamci ovládající češtinu na vysoké úrovni proto metařečověmu využití intonace většinou nerozumějí a obtížně odhalují například ironii.

3. Metoda experimentu

Nejprve byly pořízeny nahrávky osmi mluvčích (4 ženy, 4 muži) vietnamské češtiny. Mezi subjekty nahrávanými pro účely experimentů byli zástup-

ci několika skupin Vietnamců žijících na území ČR, abychom docílili lepší diverzifikace stimulů. Jako základ byly použity nahrávky ekonomických migrantů (viz 2.1), pro doplnění pak jednoho mluvčího, který vystudoval vysokou školu v 70. letech v Československu a na našem území prožil více než třicet let. Jeho čeština je proto plynulá, nicméně vykazuje charakteristické rysy vietnamského přízvuku. Při porovnání vietnamských mluvčích s českými byli vybráni mluvčí, kteří se v ČR narodili nebo zde aspoň absolvovali značnou část povinné školní docházky. Nahrávky ostatních cizinců a českých mluvčích byly získány z databáze Fonetického ústavu v Praze. V případě cizinců jsme se snažili vybírat mluvčí podobné kompetence na základě podrobné poslechové analýzy.

V rámci našeho grantu na výzkum percepce vietnamské češtiny byl sestaven percepční test sestávající ze dvou typů otázek. U otázek prvního typu měli respondenti za úkol porovnat plynulost projevu dvou mluvčích a fakultativně nahrávky okomentovat. Jeden z mluvčích byl Vietnamec nebo Vietnamka, druhý pak jiný cizinec nebo rodilý mluvčí češtiny. Použili jsme též výplňové otázky, ve kterých se nahrávka vietnamského mluvčího nevyskytovala, aby respondenti nepoznali, že cílem výzkumu je vietnamská čeština, a nedošlo tak ke zkreslení výsledků. Každá otázka sestávala ze dvou stimulů o délce přibližně 1000 ms, které si posluchači kliknutím myši ručně přehrávali, přičemž počet přehrávání nebyl omezen. Položek bylo celkem 10, ovšem 5 z nich bylo pouze výplňových.

V otázkách druhého typu museli respondenti zaznamenat nahrané slovo nebo frázi a komentovat problematiku výslovnosti. Položek bylo 9 a bylo je taktéž nutné spustit ručně pomocí kliknutí myši. V této části testu byly použity pouze nahrávky Vietnamců. Délky jednotlivých stimulů nepřesahovaly 1000 ms.

Celý test byl nahrán do rozhraní na stránce www.surveymonkey.com a zpřístupněn respondentům on-line. Respondenti spouštěli stimuly ručně pomocí tlačítka „play“ a poté v rámci prvního experimentu volili anketní políčko mluvčího, který se jim zdál plynulejší. Volba „nevím“ nebyla umožněna. Svě rozhodnutí poté respondenti mohli komentovat v přidruženém okně. Ve druhém experimentu respondenti transkribovali přehrávaná slova a do zvláštního řádku komentovali svá rozhodnutí. Transkripce byla většinou provedena českou abecedou, v některých případech obohacena symboly IPA.

Respondenti percepčního testu byli rodilí mluvčí češtiny, převážně studenti nebo absolventi vysokých škol. Celkově se nám podařilo získat odpovědi 92 respondentů, přičemž však ne všechny otázky byly zodpovězeny všemi respondenty.

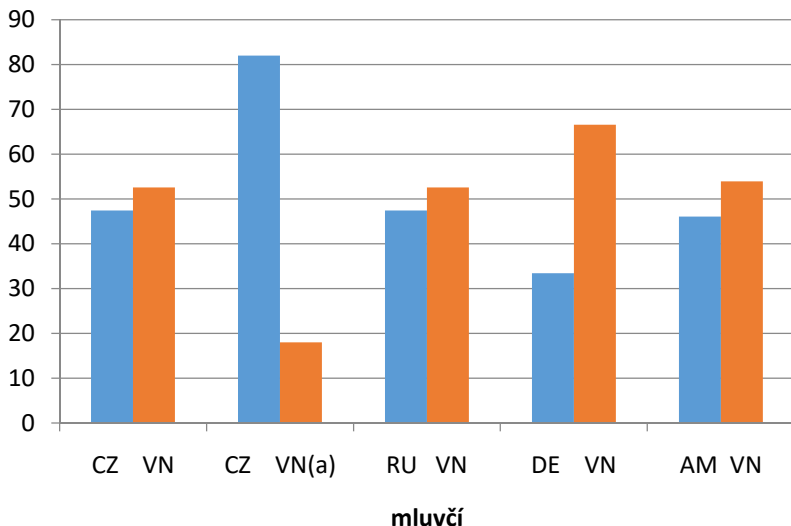
4. Výsledky

V podkapitole 4.1 je rozebrána otázka plynulosti vietnamských mluvčích češtiny a v sekci 4.2 jsou prezentovány výsledky experimentu identifikace českých slov a frází vyslovovaných vietnamskými mluvčími češtiny.

4.1 Plynulost vietnamských mluvčích češtiny

První skupinou porovnávaných byli vietnamští mluvčí narození v ČR a čeští rodilí mluvčí. V případě ženských mluvčích dopadlo porovnání jasně ve prospěch mluvčí rodilé (82,0 %–18,0 %) oproti vietnamské (VN_a). Z komentářů respondentů nevyplývá, že by si uvědomovali nerodilost vietnamské mluvčí, avšak opakovaně upozorňovali na „zpěvovou“ či „drzou“ intonaci a zvláštní zabarvení vokálů. U mužských mluvčích byl Vietnamec (VN) dokonce hodnocen jako mírně plynulejší (52,6 %–47,4 %).

Tři vietnamští mluvčí byli též porovnání s nahrávkami Rusa (RU), Němce (DE) a Američanky (AM). Ve všech případech byli vietnamští mluvčí hodnoceni jako plynulejší, ovšem pouze v případě srovnání s německým mluvčím je rozdíl zásadnějšího charakteru (VN–RU 52,6 %–47,4 %; VN–AM 53,9 %–46,1 %; VN–DE 66,6 %–33,4 %).

Graf 1–Porovnání plynulosti mluvčích vietnamské češtiny s českými, ruským, německým a americkým mluvčím. Vyšší procento symbolizuje vyšší plynulost.

4.2 Identifikace slov a frází

V druhém typu dotazů bylo úkolem identifikovat devět slov nebo krátkých frází (*sousedův, zastřelil ptáka, citróny, drůbky, péče, rohlíky, králíka, atmosféra, knižních*) vybraných na základě předpokladu, že se v nich vyskytují jevy problematické pro vietnamské mluvčí. Respondenti měli za úkol slovo transkribovat a komentovat, zda a jaké problémy s výslovností vnímají.

nahrávka	rozpoznáno	alternativy	komentáře
<i>sousedův</i>	95,3 %	sousedů	přízvuk na nesprávné slabice (poslední); nepropojená výslovnost slabik, oddělování slabik rázem; stoupavá intonace na poslední slabice; dvojhláska /ou/ vyslovena jako /o/
<i>zastřelil ptáka</i>	100,0 %	-----	vynechání /s/ ve slově zastřelil, zkrácená délka ve slabice ptá- kombinovaná se stoupavou intonací, přízvuk posunutý z první slabiky
<i>citróny</i>	92,9 %	citrón	výslovnost /tš/ jako [s], přízvuk na druhé slabice
<i>drůbky</i>	5,2 %	trubky, hrubky, drobky, borůvky	nepřiměřeně dlouhá pauza mezi slabikami (pozn. aut. neschopnost slovo správně určit mohla být způsobena nízkou frekvencí výskytu)
<i>péče</i>	26,8 %	peče, beče, večer, obyčej	krátký první vokál
<i>rohlíky</i>	89,2 %	rohlík, rulíky	nevyslovuje /h/; zkracuje /i/; přízvuk na druhé slabice; stoupavá intonace segmentu -lík-
<i>králíka</i>	44,4 %	krájí to, králeđa, králiča	přízvuk na druhé slabice, vokál ve slabice -lík- zkrácen a vysloven se stoupavou situací
<i>atmosféra</i>	50,0 %	až moc stará, až moc fárá	přízvuk na druhé slabice, /s/ místo /t/; /e/ vysloveno krátce; koncové /a/ vysloveno dlouze
<i>knižních</i>	5,9 %	místních, místní, hnízdních, nižních, nie sníh	špatná výslovnost /k/; nepropojená výslovnost slabik; nedostatečné zdůraznění finálního /x/; nesebevědomý projev mluvčí

Tab. 4 – Transkripce a komentáře týkající se vietnamské výslovnosti v češtině

5. Diskuse

Respondenti hodnotili vietnamský projev jako plynulejší ve všech případech s výjimkou vietnamské mluvčí žijící na území ČR od dětství. Problémem při hodnocení však nebyla nerodilost, ale „drzý přednes“ nahrané mluvčí. Nabízí se zde jedna předběžná hypotéza, že ve vietnamské ortografii mají vokály značené *e* a *o* nižší kvalitu a jsou vyslovovány otevřeně. Je třeba prokázat, zda právě otevřenost vokálů není znakem drzosti při percepci a také zda vietnamská ortografie může do takové míry interferovat do vietnamské češtiny.

V části prezentující nahrávky jednotlivých slov vietnamské češtiny se lze přesvědčit, že porozumění jednotlivým slovům a frázím značně zvyšuje přítomnost kontextu (viz 100% určení fráze *zastřelil ptáka*) a také frekvence výskytu slov (někteří respondenti by slovu *drůbky* pravděpodobně nerozuměli, ani kdyby bylo vysloveno zřetelně).

Z komentářů a chybných určení nahraných slov lze vyvodit určité závěry, z nichž mnohé jsou jen potvrzením toho, co již bylo nastíněno v teoretickém úvodu. Na suprasegmentální rovině je patrný problém štěpení jednotlivých lexémů na slabiky, což je interference z vietnamštiny, kde jsou jednotlivá vokalická jádra vždy oddělena. Dalším úskalím je stoupavá intonace ve slabikách uzavřených explozivou, frikativou nebo afrikátou. Ve vietnamštině se takové slabiky vyskytují a jinak, než se stoupavou intonací je vyslovovat nelze.

Samostatným problémem je kladení přízvuku. Vietnamci mají tendenci posouvat přízvuk na druhou či třetí slabiku pravděpodobně vlivem toho, že u vietnamských lexémů složených z více slabik se přízvuk klade zpravidla na koncovou složku (Đoàn 1977; Cao 2010).

Z hlediska výslovnosti hlásek si můžeme všimnout problematické výslovnosti /p/, když bylo nahrané slovo *péče* identifikované jako *bečej*, ve vietnamštině se totiž hláska /p/ přirozeně nevyskytuje (viz 2.3.1). Vzhledem k tomu, že kvantita vietnamských vokálů není zásadním rozlišovacím faktorem, vietnamští mluvčí mají velké problémy rozlišovat délky českých samohlásek, jak lze pozorovat na slovech *atmosféra*, *péče* nebo *ptáka* (viz 2.3.2). Ve slovech *atmosféra* a *citróny* byly hlásky /t/ a /tʃ/ nahrazeny hláskou /s/, což je typický rys vietnamské češtiny. Ve slovech *knižních* a *sousedův* byl zaznamenán problém se zřetelnou výslovností koncových konsonantů (viz 2.2.1 a 2.3.3). Ve slově *knižních* byla identifikována redukce souhláskového shluku /kn/ na /n/, ve slově *zastřelil* zase /str/ na /tr/. Ve vietnamštině souhláskové shluky neexistují, proto jsou pro vietnamské mluvčí na vyslovení velmi komplikované (viz 2.3.4).

6. Závěr

První část percepčního testu nepoukazuje na skutečnost, že by čeští posluchači vnímali vietnamský přízvuk v češtině negativněji než jiné přízvuky. Ve většině porovnávaných položek byli vietnamští mluvčí hodnoceni pozitivněji než jejich protějšky. Žádný z komentářů respondentů nepoukazyval na vyvolání stereotypů spojených s asijskou češtinou. Jsme si však vědomi skutečnosti, že výzkum v této oblasti vyžaduje propracovanější metodologii, která by zohlednila i řadu důležitých sociolingvistických faktorů. Mezi těmito faktory lze uvést národnost mluvčích (bez vizuálních vodítek těžko rozpoznatelná), stupeň a oblast vzdělání respondentů (naši respondenti pochází hlavně z řad vysokoškolských studentů a absolventů humanitních směrů) a sociální a regionální pozadí respondentů (v rámci této studie spíše lidé z měst).

Druhá část testu do značné míry potvrdila poznatky uvedené v teoretickém úvodu získané převážně z pozorování vietnamských studentů při výuce češtiny a potvrdila, že existuje konzistentní soubor výslovnostních problémů vietnamské češtiny. Za předpokladu, že se tyto problémy podaří utřídit a klasifikovat, můžeme začít pracovat na vývoji didaktické metodologie pro jejich systematické odstraňování, což je ostatně i našim výzkumným cílem do budoucna.

Bibliografie:

- Alamgir, A. K. (2014): *Socialist Internationalism at Work. Changes in the Czechoslovak-Vietnamese Labor Exchange Program, 1967-1989*. Disertační práce. New Jersey: Rutgers, The State University of New Jersey.
- Brouček, S. (2003): Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR. První část, in: Uherek, Z. (ed.), *Integrace cizinců na území České republiky*, Praha: Etnologický ústav, Akademie věd České republiky, s. 7-183.
- Brunelle, M. (2009): Northern and Southern Vietnamese tone coarticulation. A comparative case study, *Journal of Southeast Asian Linguistics* 1, s. 49-62.
- Brunelle, M. - Hà, K. P. - Grice, M. (2012): Intonation in Northern Vietnamese, *The Linguistic Review* 29, s. 3-36.
- Cunningham, U. (2009): Phonetic Correlates of Unintelligibility in Vietnamese-accented English, in: Branderud, P. - Traummüller, H. (eds.), *Proceedings FONETIK 2009 The XXIIth Swedish Phonetics Conference June 10-12, 2009*, Stockholm: University of Stockholm.
- Cao Xuân Hạo (2010): *Tiếng Việt, máy dẫn để ngữ âm, ngữ pháp, ngữ nghĩa (Vietnamese, Selected Problems from Phonetics, Grammar and Semantics)*. Hà Nội: NXB Giáo dục.
- Đoàn Thiện Thuật (1977): *Ngữ âm tiếng Việt (Fonetika vietnamštiny)*. Hà Nội: NXB Đại học và trung học chuyên nghiệp.
- Kirby, J. P. (2011): Vietnamese (Hanoi Vietnamese), *Journal of the International Phonetic Association* 41. 3, s. 381-392.
- Kocourek, J. - Pechová, E. (2010): *Metodické poznámky k výuce češtiny pro Vietnamce*. Praha: Občanské sdružení. Klub Hanoi [online]. Dostupné z [www: <http://www.inkluzivniskola.cz/>](http://www.inkluzivniskola.cz/)

sites/default/files/uploaded/metodicke_poznamky_k_vyuce_cj_pro_vietnamce.pdf>
[cit. 2015-01-02].

Komers, P. – Slezáková, J. (2010): Čeští Vietnamci mezi dvěma světy, *Vesmír* 89. 4, s. 250–252.
Dostupné z www: <<http://casopis.vesmir.cz/clanek/cesti-vietnamci-mezi-dvema-jazyky>>.

Palková, Z. (1997): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.

Singer, E. (2012): *Vietnamese English*. Toronto: University of York. Dostupné z www:
<http://www.yorku.ca/earmstro/asia/Vietnamese_accent.pdf>.

Slavická, N. T. B. (2008): *Praktická fonetika vietnamštiny*. Praha: Karolinum.

Vasiljev, I. (2006): Český učitel a vietnamský student v utkání s češtinou, in: Štindlová, B. – Čemusová, J. (eds.), *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006*, Praha: Filip Tomáš–Akropolis, s. 145–152.